

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

SUV RESURLARINI BARQAROR BOSHQARISHDA EKOLOGIK MAS'ULIYAT: MUAMMO VA YECHIMLAR

Toxirov Shoxron

Qo'qon davlat universitetining 2-bosqich

Annotatsiya: Mazkur maqolada suv resurslaridan oqilona foydalanishning zamonaviy muammolari va barqaror suv boshqaruvi tizimini shakllantirishda ekologik mas'uliyatning o'rnini tahlil qilinadi. Markaziy Osiyodagi transchegaraviy suv muammolari, avlodlararo mas'uliyat hamda ularni hal etishda xalqaro va mintaqaviy hamkorlikning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, suv qonunchiligida shaffoflikni oshirish va ekologik adolatni ta'minlash mexanizmlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: suv taqchilligi, ekologik inqiroz, mas'uliyatli boshqaruv, Markaziy Osiyo suv siyosati, gidro-diplomatiya, barqaror taraqqiyot, ekologik-huquqiy mexanizmlar, transchegaraviy daryolar.

Kirish Bugungi kunda iqlim o'zgarishi, aholi sonining o'sishi, urbanizatsiya va sanoatning tez sur'atlarda rivojlanishi butun dunyoda, xususan, Markaziy Osiyo mintaqasida suv taqchilligi xavfini misli ko'rilmagan darajaga ko'tardi. Suv endilikda shunchaki cheksiz tabiiy ne'mat emas, balki iqtisodiy taraqqiyot, oziq-ovqat va ekologik xavfsizlikning tayanch ustuni hisoblanadi. O'tmishdagi qisqa muddatli iqtisodiy foydani ko'zlovchi yondashuvlar o'z o'rnini inson va tabiat uyg'unligini, shuningdek, kelajak avlodlar manfaatini ta'minlovchi barqaror suv boshqaruvi mexanizmlariga bo'shatib bermoqda. Ushbu jarayonda ekologik mas'uliyat va uning axloqiy mezonlari muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv resurslardan foydalanishda hududlar va ijtimoiy qatlamlar o'rtasida o'zaro tenglikni, ya'ni ekologik adolatni joriy qilishni talab etadi. Ayniqsa, yirik transchegaraviy daryolarga bog'liq bo'lgan Markaziy Osiyo davlatlari uchun mintaqaviy hamkorlik, o'zaro ishonch hamda suv diplomatiyasi ekologik xavfsizlikni kafolatlovchi asosiy omillarga aylangan. Ushbu tadqiqotning maqsadi barqaror suv boshqaruvi tizimida ekologik va axloqiy tamoyillarning ahamiyatini ochib berish va bu borada amaliy yechimlarni taklif qilishdan iborat. Barqaror suv boshqaruvining nazariy asoslari Barqaror suv boshqaruvi konsepsiyasi tabiiy resurslardan foydalanishda iqtisodiy samaradorlik, ekologik barqarorlik va ijtimoiy manfaatlar muvozanatini ta'minlashga qaratilgan boshqaruv modelidir. Mazkur konsepsiya barqaror rivojlanish g'oyasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, tabiiy resurslardan foydalanishda hozirgi ehtiyojlarni qondirish bilan birga kelajak avlodlarning manfaatlariga zarar yetkazmaslik prinsipiga asoslanadi. Suv resurslari cheklangan tabiiy boylik hisoblanganligi sababli ularni boshqarishda kompleks va integratsiyalashgan yondashuv muhim hisoblanadi. Shu maqsadda integratsiyalashgan suv resurslarini boshqarish modeli ishlab chiqilgan bo'lib, u suvdan foydalanish samaradorligini oshirish, ekologik muvozanatni saqlash va manfaatdor tomonlar ishtirokini kuchaytirishni nazarda tutadi. Mazkur model suv

havzalarini yaxlit tizim sifatida boshqarishga, davlat organlari, fuqarolik jamiyati va iqtisodiy subyektlar hamkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Barqaror suv boshqaruvi quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi:

Ekologik muvozanatni saqlash – suv havzalari va ekotizimlarning tabiiy holatini muhofaza qilish.

Ijtimoiy tenglik – aholining barcha qatlamlari uchun sifatli suvdan teng foydalanish imkonini yaratish.

Iqtisodiy samaradorlik – suvdan foydalanishda isrofgarchilikni kamaytirish va suv tejovchi texnologiyalarni rivojlantirish.

Institutsional integratsiya – suv resurslarini boshqarishda davlat, xususiy sektor va fuqarolik institutlari hamkorligini kuchaytirish.

Ekologik mas'uliyat – tabiiy resurslardan foydalanishda axloqiy javobgarlikni oshirish.

Ekologik-etika tamoyillari va suv siyosati Ekologik-etika tamoyillari suv resurslarini boshqarishda inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni axloqiy mezonlar asosida tartibga solishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, suv resurslari faqat iqtisodiy foyda manbai sifatida emas, balki ekologik tizimning ajralmas qismi va insoniyatning umumiy tabiiy boyligi sifatida baholanadi. Zamonaviy ekologik-etika nazariyasida tabiiy resurslardan foydalanish masalasi antropotsentrik va ekotsentrik qarashlar doirasida izohlanadi. Antropotsentrik yondashuv tabiatni inson manfaatlariga xizmat qiluvchi vosita sifatida ko'rsa, ekotsentrik qarash inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni saqlashni asosiy maqsad sifatida ilgari suradi. Suv boshqaruvi amaliyotida ushbu ikki yondashuv o'rtasida muvozanatni saqlash muhim bo'lib, iqtisodiy taraqqiyot bilan ekologik xavfsizlikning uyg'unlashuvi zarur hisoblanadi.

Ekologik-etika tamoyillarining amaliy ifodasi suv siyosatida quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- Suv tejovchi texnologiyalarni keng joriy qilish.
- Ekologik monitoring tizimlarini doimiy rivojlantirish.
- Suv sifati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirish.
- Jamiyatda ekologik ta'lim va madaniyatni rivojlantirish.
- Suv diplomatiyasini institutsional asosda mustahkamlash.
- Transchegaraviy suv resurslaridan foydalanishda ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash.

Shunday qilib, ekologik-etika tamoyillari suv boshqaruvini faqat texnik tizim emas, balki axloqiy, huquqiy va ijtimoiy mas'uliyat mexanizmi sifatida talqin qilish imkonini beradi. Markaziy Osiyo sharoitida ekologik-etika tamoyillarining ahamiyati Markaziy Osiyo suv resurslari jihatidan murakkab geosiyosiy va ekologik hududlardan biri hisoblanadi. Mintaqa iqtisodiyotining katta qismi sug'orma dehqonchilik bilan bog'liq bo'lib, suv resurslaridan foydalanish darajasi yuqori hisoblanadi. Mintaqaning asosiy suv manbalari bo'lgan Amudaryo va Sirdaryo havzalari bir nechta davlat hududidan oqib o'tadi. Bu esa suv resurslarini boshqarishda davlatlararo hamkorlik va ekologik mas'uliyatni muhim omilga aylantiradi.

Ekologik-etika nuqtai nazaridan qaralganda, Markaziy Osiyoda suv siyosati quyidagi yo'nalishlarda takomillashtirilishi zarur:

- Transchegaraviy suv resurslarini adolatli taqsimlash mexanizmlarini rivojlantirish.

- Suvdan foydalanishda ekologik monitoring va raqamli nazorat tizimlarini joriy qilish.
- Suv diplomatiyasi va mintaqaviy ekologik hamkorlikni mustahkamlash.
- Sug'orma dehqonchilikda suv tejovchi texnologiyalarni keng tatbiq etish.
- Ekologik madaniyat va suvdan oqilona foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Barqaror suv boshqaruvida institutsional-huquqiy mexanizmlar Barqaror suv boshqaruvi samarali institutsional va huquqiy mexanizmlar mavjud bo'lgan sharoitdagina amaliy natija beradi. Suv resurslarini boshqarish tizimi davlat organlari, mahalliy boshqaruv institutlari, ilmiy markazlar hamda xalqaro tashkilotlarning hamkorligini talab etadi. Institutsional boshqaruvning asosiy vazifalaridan biri suv resurslarini monitoring qilish, rejalashtirish va nazorat mexanizmlarini takomillashtirishdan iboratdir. Zamonaviy boshqaruv yondashuvlari suv iste'molini raqamli monitoring qilish, ekologik risklarni prognozlash hamda suv sifati ustidan doimiy nazoratni yo'lga qo'yishni talab qiladi. Huquqiy jihatdan suv resurslarini boshqarish ekologik qonunchilik, xalqaro konvensiyalar va davlatlararo kelishuvlarga tayanadi. O'zbekiston tajribasida ham suv resurslarini muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Sug'orish tizimlarini modernizatsiya qilish, suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish, suv hisobini yuritish tizimini raqamlashtirish hamda ekologik monitoringni kuchaytirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Muhokama Barqaror suv boshqaruvi masalasini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy suv siyosati faqat iqtisodiy manfaatlarga asoslangan boshqaruv modeli bilan cheklanib qolmasligi kerak. Chunki suv resurslarining kamayishi va sifatsizlanishi nafaqat iqtisodiy inqiroz, balki ijtimoiy tengsizlik, ekologik migratsiya va geosiyosiy ziddiyatlarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Markaziy Osiyo sharoitida ekologik-etika tamoyillarining amaliy ahamiyati yanada yuqori hisoblanadi. Chunki mintaqada suv resurslari davlatlar o'rtasida notekis taqsimlangan bo'lib, iqtisodiy manfaatlar ko'pincha ekologik ehtiyojlar bilan to'qnash keladi. Shu sababli suv diplomatiyasi, manfaatlar muvozanati va ekologik hamkorlik tamoyillari asosida yangi boshqaruv modelini shakllantirish zarur. Xulosa Umuman olganda, mintaqaviy va global ko'lamdagi ekologik degradatsiya, demografik bosim hamda keskinlashib borayotgan iqlim o'zgarishlari suv resurslarini an'anaviy boshqarish usullaridan voz kechishni taqozo etmoqda. Tadqiqot xulosalari shuni ko'rsatadiki, barqaror suv xavfsizligini faqatgina texnologik va iqtisodiy vositalar yordamida ta'minlab bo'lmaydi. Ushbu jarayonning eng asosiy drayveri sifatida ijtimoiy tenglik, ya'ni ekologik adolat, tabiatga nisbatan axloqiy mas'uliyat va kelajak avlodlar manfaatlarini himoya qilish xizmat qilishi zarur. Markaziy Osiyodagi davlatlar o'rtasidagi suv taqsimoti ziddiyatlarini yumshatish uchun raqamli boshqaruvni kengaytirish hamda qonunchilik darajasida barqaror va shaffof transchegaraviy suv diplomatiyasini o'rnatish hayotiy ahamiyatga egadir. Kelgusida suv sohasidagi har qanday huquqiy-me'yoriy hujjatlarga ekologik-etik qoidalarni kiritish, aholida suvdan unumli foydalanish madaniyatini shakllantirish, shuningdek, suvni tejovchi agrotexnologiyalarni subsidiya qilish orqali to'liq ommalashtirish mintaqadagi siyosiy va ekologik barqarorlikni ta'minlashda asosiy yechim bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullayev, Sh. (2020). *Ekologik boshqaruv va barqaror rivojlanish nazariyasi*. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 186 b.
2. Atadjanov, Sh., & Rahimov, B. (2021). *Suv resurslarini boshqarishning huquqiy asoslari va barqaror foydalanish masalalari*. Toshkent: "Tafakkur" nashriyoti, 214 b.
3. DesJardins, J. R. (2013). *Environmental Ethics* (6-nashr). Boston: Wadsworth Cengage Learning, 320 p.
4. FAO (Food and Agriculture Organization). (2021). *Water and Sustainable Development: Managing Water Resources for Future Generations*. Rome: FAO, 156 p.
5. *Markaziy Osiyoda transchegaraviy suv resurslarini boshqarish muammolari: ilmiy maqolalar to'plami*. (2022). Toshkent, 176 b.
6. Rasulov, N. (2019). *Ekologik xavfsizlik va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish*. Toshkent: "Yangi asr avlodi" nashriyoti, 198 b.
7. Springer (Ed.). (2020). *Climate Change and Water Resources Management*. New York: Springer.
8. Tursunov, T. (2022). *Suv xavzalarining ekologik holatini baholash va ularni barqaror boshqarish*. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 240 b.
9. UN-Water. (2021). *Summary Progress Update 2021: SDG 6 – Water and Sanitation for All*. Geneva: UN-Water, 68 p.
10. UNESCO. (2019). *Water Security and the Sustainable Development Goals*. Paris: UNESCO Publishing, 122 p.